

บทที่ 12

วิเคราะห์เปรียบเทียบทรรศนะปรัชญาอินเดีย

ปรัชญาอินเดียซึ่งแบ่งเป็น 2 ฝ่ายนั้น อาจเปรียบเทียบทรรศนะข้อเหมือน (คล้ายกัน) และข้อแตกต่าง (ขัดแย้งกัน) ได้ เป็นคู่ ๆ คือ

- ปรัชญา เชน - ปรัชญาพุทธ
- ปรัชญา นยาสะ - ไวเศษิกะ
- ปรัชญา มีมางสา - เวทานตะ
- ปรัชญา ส่างชชะ - โยคะ

ส่วนปรัชญาจารวากนั้น เปรียบเทียบได้กับ พฤติกรรมอันหลงระเรีงใน รัก โลก โภภะ หลง และการแสวงหาความสุขอันไม่รู้จักอ้อมของคนในสังคม โลกในยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งเน้นวัตถุนิยมเหมือนปรัชญาจารวาก

วิเคราะห์เปรียบเทียบปรัชญาจารวากกับโลกยุคโลกาภิวัตน์

ลัทธิจารวากเป็นพวกวัตถุนิยมรุ่นแรกของโลก จัดเป็นพวกอุจเจททริ ซึ่งเป็นอันตรายแก่สังคมและโลกมาก เพราะถ้าถือตามลัทธิจารวากก็จะแสวงหาความสุขอย่างไม่รู้จักพอ โดยไม่คำนึงถึงสิ่งใด ไม่มีขอบเขต ไม่แคร์กฎหมายและศีลธรรม ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนอย่างไรก็ไม่สนใจ ขอให้ตนเองมีความสุขมากที่สุดเท่านั้น

เปรียบได้กับคนในยุคโลกาภิวัตน์ ที่มุ่งความเจริญทางวัตถุ จนลืมนึกถึงศีลธรรม จริยธรรม อันดีงาม เมื่อต้องการหาความสุขให้ตนเองมากขึ้นเพียงไร ก็ยังทำให้มีความเห็นแก่ตัวมากขึ้นเพียงนั้น คนที่มีความเชื่อแบบจารวากก็ย่อมจะไม่รู้จักอ้อม ไม่รู้จักพอ จนกว่าจะตาย

ปราชญ์จึงกล่าวว่า "ไม่ควรเชื่อลัทธิโลกาฆัต ซึ่งจะ เป็นทางนำไปสู่ความหายนะ"

วิเคราะห์เปรียบเทียบทรรศนะของปรัชญา เชนและปรัชญาพุทธ

ทรรศนะที่สอดคล้อง (คล้ายหรือใกล้เคียง) กันของปรัชญา เชนและปรัชญาพุทธ ได้แก่

1. ผู้ก่อตั้งปรัชญา เชนและปรัชญาพุทธ คือพระมหาวีระ และพระพุทเจ้า ทั้งสองพระองค์ นอกจากจะเกิดร่วมสมัยกัน มีพระชนมายุไล่เลี่ยกัน (คือพระมหาวีระเกิดก่อน

พระพุทธเจ้าประมาณ 5-10 ปี) มีพระประวัติคล้ายกัน แล้วยังมีเหตุจูงใจในการออกบวช เพื่อแสวงหาความหลุดพ้นทุกข์เหมือนกันคือ เห็นว่าชีวิตนี้เป็นทุกข์

2. ปรัชญาทั้งสองมีทรรศนะที่เป็นการปฏิรูปสังคมอินเดียในยุคนั้น ซึ่งส่วนใหญ่ชาวอินเดียในสมัยนั้นนับถือศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และชอบทำพิธีพลีกรรมบูชาอัญญ มีความเชื่อเรื่องเทพเจ้า ถือขึ้นวรรณะและเชื่อพรหมลิขิต

3. ปรัชญาทั้งสองปฏิเสธความศักดิ์สิทธิ์ของพระเวท ปฏิเสธพรหมลิขิต และปฏิเสธความเชื่อเรื่องการล้างบาป และการถือนั้นวรรณะ รวมทั้งปฏิเสธเรื่องพิธีพลีกรรมบูชาอัญญต่าง ๆ

4. ปรัชญาทั้งสองปฏิเสธเรื่องการสร้างโลกของพระเจ้า

5. เชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด

6. เชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม

7. เชื่อว่าการที่คนจะบรรลุมหาความหลุดพ้นทุกข์ได้นั้นต้องปฏิบัติด้วยตนเอง พระเจ้าไม่ได้มีส่วนช่วย

8. มีหลักจริยธรรมเหมือนกัน คือศีล 5 ของปรัชญาพุทธเหมือนกับ พรต 5 ของปรัชญาเซน

ทรรศนะที่แตกต่างกันของปรัชญาเซนและปรัชญาพุทธ⁽¹⁾

1. ปรัชญาเซนมีทรรศนะในการปฏิบัติเพื่อหลุดพ้นทุกข์ด้วยวิธีการปฏิบัติที่สวดโองการทางทรมานร่างกายซึ่งพระพุทธองค์ทรงเรียกว่า อุตตกิลม ภาณุโศค

2. ปรัชญาพุทธมีทรรศนะในการปฏิบัติเพื่อพ้นทุกข์เป็นทางสายกลาง เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา

3. ปรัชญาเซน รับรองอาตมัน (ชีวะ) ว่าเป็นอมตะ

ปรัชญาพุทธ ปฏิเสธอาตมันว่าอมตะ และสอนเรื่องอนัตตา (ไม่เที่ยง)

4. มหาวีระถือว่าวิญญาณเป็นอัตตา ซึ่งจะต้องเวียนว่ายตายเกิดไปจนสิ้นกรรมมนุษย์จะพ้นกรรมได้ก็โดยทุกกริยาเป็นพื้นฐาน

พระพุทธเจ้าสอนว่า พื้นฐานของการสิ้นกรรมก็คือ การทำลายอวิชชาด้วยไตรสิกขา ได้แก่ ศีล-สมาธิ ปัญญา อันจะนำไปสู่การหลุดพ้นในที่สุด

¹ กัรติ บุญเจือ, รายงานผลการวิจัยปรัชญาอินเดีย, หน้า 36, 39-41.

5. มหาวิระสอนว่า กาสัพพีตะ หรือกาชกรรรม มีผลแรงที่สุดมากกว่าวจักรรรมและมโนกรรรม

พระพุทฺธเจ้าสอนว่า มโนกรรรมสำคัญว่า

6. มหาวิระสอนว่า อดีตกรรรมให้ผลในปัจจุบัน และให้ผลแน่นอน ไม่เปลี่ยนแปลง เน้นอดีตกรรรมว่าสำคัญมาก จะหมคกรรรมได้ก็ด้วยวิธีปฏิบัติ ทุกขกิริยาอย่างสุดโต่ง

พระพุทฺธเจ้าสอนว่า ปัจจุบันกรรรมสำคัญที่สุด จงทำปัจจุบันให้ดีที่สุด

พระพุทฺธเจ้าทรงคิดค้ำและตำหนิทรศนะของปรัชญา เช่นไว้หลายครั้งดังปรากฏในพระไตรปิฎกว่า...

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ถ้าหมู่สัตว์ต้องเสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งกรรมที่ตนทำไว้ก่อน พวกนิครนถ์ (พวกเซน) ต้องเป็นพวกที่ทำชั่วไว้ก่อนแน่ ในบัดนี้พวกเขาจึงได้เสวยเวทนาอันเป็นทุกข์กล้า เจ็บแสบเห็นปานนี้ ถ้าหมู่สัตว์ข่อมเสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุที่อิศวรเนรมิตให้ พวกนิครนถ์ต้องเป็นพวกที่ถูกอิศวรขึ้นเลวเนรมิตมาแน่ ในบัดนี้พวกเขาจึงได้เสวยเวทนา อันเป็นทุกข์กล้า เจ็บแสบเห็นปานนี้

ถ้าหมู่สัตว์ข่อมเสวยสุขและทุกข์ เพราะเหตุที่มีความบังเอิญ พวกนิครนถ์ต้องเป็นพวกที่มีความบังเอิญชั่วแน่ ในบัดนี้พวกเขาจึงได้เสวยเวทนา เจ็บแสบเห็นปานนี้

ถ้าหมู่สัตว์ข่อมเสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุอภิชาติ พวกนิครนถ์ต้องเป็นพวกมีอภิชาติเลวแน่ ในบัดนี้พวกเขาจึงเสวยเวทนา เจ็บแสบเห็นปานนี้

ถ้าหมู่สัตว์ข่อมเสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งความพหุชาวมในปัจจุบัน พวกนิครนถ์ต้องเป็นพวกมีความพหุชาวมเลวแน่ ในบัดนี้พวกเขาจึงได้เสวยเวทนา เจ็บแสบเห็นปานนี้

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ถ้าหมู่สัตว์ข่อมเสวยสุขและทุกข์ เพราะเหตุแห่งกรรมที่ตนทำไว้ก่อน พวกนิครนถ์ต้องนำตำหนิ ..."⁽¹⁾

กล่าวกันว่า การที่พระพุทฺธเจ้าทรงคิดค้ำและตำหนิทรศนะ เรื่องการปฏิบัติทุกขกิริยาสุดโต่งของปรัชญา เช่นอย่างรุนแรง ก็เพราะทรงเห็นว่า การปฏิบัติอย่างเคร่งครัดของเซน ข่อมจงใจให้ผู้พบเห็นเลื่อมใสศรัทธาได้ง่าย คนใจอ่อนข่อมอยากบิรจาคสนับสนุน โดยที่ตนเองไม่คิดว่าจะปฏิบัติตามเพราะยากและทรมาณเกินไป แต่ก็จะเลื่อมใสมาก มีศรัทธาสูงจนหลงเชื่อในคำสอนที่ผิด ๆ ไม่มีโอกาสได้เห็นธรรม

¹ สุตตันตะปิฎก. มัชฌิมนิกาย เทวทหสุตตะ, 14-11.

วิเคราะห์เปรียบเทียบทฤษฎีของปรัชญาฮามะกับปรัชญาไวเซซิกะ

ทฤษฎีที่สอดคล้องกันของปรัชญาฮามะกับปรัชญาไวเซซิกะ⁽¹⁾

1. นสาฮะยอมรับอภิปรัชญาของไวเซซิกะ

ไวเซซิกะยอมรับญาณวิทยาของนสาฮะ

2. เรื่องเกี่ยวกับความติดขัด และความหลุดพ้น คือทั้งนสาฮะและไวเซซิกะเห็นพ้องกันว่า ชีวิตในโลกนี้เต็มไปด้วยความทุกข์ การเวียนว่ายตายเกิดเป็นการติดขัด การหลุดพ้นทุกข์ และการเวียนว่ายตายเกิดเป็นการบรรลุโมกษะ ซึ่งเป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิต

3. ปรัชญาทั้งสองเห็นว่า อภิปรัชญาหรืออภิปรัชญา เป็นสาเหตุทำให้เกิดติดขัด ส่วนวิชาหรือวิชา อันได้แก่ความรู้แจ้งในความจริงหรือสัจธรรมนำไปสู่โมกษะ

4. ทั้งนสาฮะและไวเซซิกะจัดเป็นปรัชญาหลังนิยมนิยมเหมือนกัน คือถือว่าสิ่งที่เรารับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส เป็นสิ่งที่มืออยู่จริง และสิ่งที่มืออยู่จริงนี้มีมากมายนับจำนวนไม่ถ้วน

5. ทั้งนสาฮะและไวเซซิกะมีทฤษฎีเรื่องพระเจ้าเหมือนกันคือ พระเจ้ามิได้เป็นผู้สร้างโลกอย่างแท้จริง เพราะพระเจ้าสร้างโลกโดยการนำปริมาณของธาตุทั้ง 4 มารวมตัวกันตามสัดส่วนที่เหมาะสมและโลกจะสลายก็เพราะการแยกตัวออกจากกันของปริมาณ

6. ทั้งนสาฮะและไวเซซิกะ มีทฤษฎีเรื่องชีวาตมัน (อาตมัน) เหมือนกัน

ทฤษฎีที่แตกต่างกันของปรัชญาฮามะกับปรัชญาไวเซซิกะ

1. ปรัชญาไวเซซิกะถือว่ามีปทารถะ (category) อยู่ 7 ประการ และจัดประเภทแห่งสิ่งที่มืออยู่จริงทุกชนิดเข้าไว้ในปทารถะ 7 ประการนั้น

ส่วนนสาฮะถือว่ามีปทารถะอยู่ 16 อย่าง และจัดปทารถะทั้ง 7 อย่างของไวเซซิกะเข้าไว้ในปทารถะประเภทเดียว เรียกว่า ประเมษะ (สิ่งที่อาจทราบหรือกำหนดรู้ได้ซึ่งเป็นปทารถะอย่างใด 2 ในจำนวนทั้งหมด 16 อย่าง)

2. ปรัชญาไวเซซิกะยอมรับประมาณะ หรือวิถีแห่งการรับรู้ที่ถูกต้องว่ามีเพียง 2 คือ วิถีประจักษ์ (Perception) และโดยอนุมาน (Inference) โดยสังเคราะห์ความรู้ที่ได้รับโดยวิธีเปรียบเทียบ (Comparison) และโดยการบอกเล่าจากผู้อื่น (Verbal Authority) เข้าในความรู้ที่ได้รับโดยการอนุมาน ส่วนนสาฮะถือว่าวิถีแห่ง

¹ สุนทร ธี รังษี, ปรัชญาฮินเดียน : ประวัติและลัทธิ, หน้า 108-128.

การรับรู้มี 4 ทาง คือ โดยการประจักษ์ การอนุมาน การเปรียบเทียบ และโดยการบอกเล่าของผู้อื่น

3. ระบบปรัชญาฮายะพัฒนาความคิดเน้นไปในทางตรรกวิทยา และญาณวิทยา
ระบบปรัชญาไวเศษิกะพัฒนาแนวคิดเน้นไปในทางอภิปรัชญา และภววิทยา

ในปรัชญาฮายะ กล่าวถึงความรู้พิเศษชนิดที่เรียกว่า "โศคชะ" ไว้ว่าความรู้ประจักษ์ชนิดนี้ มิใช่ความรู้ทางประสาทสัมผัสตามวิธีธรรมดาสามัญ แต่เป็นการรับรู้ด้วยอำนาจสมาธิ

ผู้ปฏิบัติฝึกจิตตามวิธีของลัทธินี้จนมีสมาธิแก่กล้าแล้ว จะมีคำอำนาจการรับรู้พิเศษขึ้น การรับรู้พิเศษนี้ตรงกับความรู้ที่เรียกว่า "อภิญญา" ในพุทธศาสนา เช่น หูทิพย์ ตาทิพย์ เป็นต้น⁽¹⁾

วิเคราะห์เปรียบเทียบทฤษฎีของปรัชญามีนางสากับปรัชญาเวทานตะ

ทฤษฎีที่สอดคล้องกันของปรัชญามีนางสากับเวทานตะ

1. ทั้งปรัชญามีนางสาและเวทานตะ พัฒนามาจากคัมภีร์พระเวท โดยมีนางสาพัฒนาจากส่วนแรกของพระเวทในส่วนที่ว่าด้วยกรรมกัมภ์

ปรัชญาเวทานตะพัฒนามาจากพระเวทตอนปลายซึ่งเป็นบทสรุปของพระเวทอันว่าด้วยเรื่อง ญาณกัมภ์ หรือญาณกัมภ์

2. ปรัชญามีนางสาได้ร่วมวิวัฒนาการต่อมามีสาขาใหญ่ 2 สาขา คือ

มีนางสาสาย (นิกาย) ประภากร และสาย (นิกาย) กุมาริล

ปรัชญาเวทานตะมี 2 สาขาที่สำคัญด้วยกัน คือ เวทานตะสายสังกราราจารย์

และเวทานตะสายรามานูส

ทฤษฎีที่แตกต่างกันของปรัชญามีนางสากับปรัชญาเวทานตะ

1. ปรัชญามีนางสาดำเนินเรื่องพิธีกรรม

ปรัชญาเวทานตะเน้นเรื่องความรู้

2. ปรัชญามีนางสาดูว่าพระเวทส่วนที่สำคัญที่สุดคือ ตอนที่เรียกว่า พราหมณะ

ส่วนอุปนิษัตมีความสำคัญรองลงมา

¹สุนทร ฌ ริงษ์, ปรัชญาอินเดีย : ประวัติและลัทธิ, หน้า 277-278.

ปรัชญาเวทาคณะถือว่าอุปนิษิตสำคัญที่สุด

3. ปรัชญามีบางสำเนียงเนื้อหาสาระส่วนใหญ่กล่าวถึง ธรรมชาติ (ธรรมชาติ) และ ความถูกต้องแห่งความรู้

ปรัชญาเวทาคณะส่วนใหญ่กล่าวถึง พรหมัน (พระเจ้า) รวมทั้งอาดมันและ มาฮา แต่มีบางสำเนียงไม่ค่อยให้ความสำคัญต่อพระเจ้าเท่าใด

4. ปรัชญามีบางสำเนียงเชื่อในกฎแห่งกรรม เชื่อในอำนาจลึกลับที่มองไม่เห็น เชื่อใน สวรรค์ นรก โมกษะ และความถูกต้องสมบูรณ์แห่งพระเวท เชื่อว่าโลกนี้ไม่มีใครสร้าง และจะไม่มีการแตกสลาย จะดำรงอยู่เช่นนี้ตลอดไป

ปรัชญาเวทาคณะสายสังกราคารย เชื่อว่าพระเจ้าเป็นผู้สร้างโลกจริง แต่ ทรงสร้างโลกแบบมาฮากาล

ปรัชญาเวทาคณะสายรามานูช เชื่อว่าพระเจ้าสร้างโลกจริง แต่ไม่เชื่อเรื่อง มาฮาของสังกราคารย

5. ปรัชญามีบางสำเนียงเชื่อว่าการประกอบพิธีกรรม บูชายัญ จะช่วยให้บรรลุโมกษะ ได้ง่ายขึ้น

ปรัชญาเวทาคณะเชื่อว่าญาณโยคะจะทำให้บรรลุโมกษะได้

วิเคราะห์เปรียบเทียบทรรศนะของปรัชญาสาางชยะกับปรัชญาโยคะ

ทรรศนะที่สอดคล้องกันของปรัชญาสาางชยะและโยคะ

1. ปรัชญาสาางชยะยอมรับจริยศาสตร์ของปรัชญาโยคะ

ปรัชญาโยคะยอมรับอภิปรัชญาและญาณวิทยาของปรัชญาสาางชยะ

2. ทั้งปรัชญาสาางชยะและโยคะมีทรรศนะในเรื่องพระเจ้าไม่แตกต่างกันเท่าไร นัก กล่าวคือ ปรัชญาสาางชยะเชื่อว่ามีการประทุติ ปรัชญาโยคะก็เชื่อว่าพระเจ้าทรง เป็นปุรุหะพิเศษที่ปราศจากข้อบกพร่องโดยประการทั้งปวง ทรงสถิต อยู่ในที่ทุกแห่ง ทรง เป็นสัมพัญและสรพเคชะ ทรงดำรงอยู่เหนือสามัญวิสัยของมนุษย์ ทรงอยู่เหนือการจำกัด ทั้งปวง ปรัชญาโยคะเชื่อเหมือนสาางชยะว่าเจ้ามิได้ทรงเป็นผู้สร้างโลก พิกษัโลก และทำลายโลก

3. "จิต" ของปรัชญาโยคะเหมือนกับ "มัตต" ของปรัชญาสาางชยะ⁽¹⁾

¹ สุนทร ฌ ริงซี, ปรัชญาอินเดีย : ประวัติและลัทธิ, หน้า 198.

ทรรศนะที่แตกต่างกันของปรัชญาสางฆะและปรัชญาโศคะ

1. ปรัชญาสางฆะมีแนวความคิดทางปรัชญาเป็นทวินิยม

(เชื่อว่าประภคิตและปุระหะเป็นอันติมะ เทียงแท้คู่กัน)

ปรัชญาโศคะมีลักษณะเป็นเทวนิยม (คือเชื่อความมีอยู่ของพระเจ้า และเน้นให้จงรักภักดีต่อพระเจ้า)

2. ปรัชญาสางฆะเน้นทางด้านทฤษฎี ความรู้

ปรัชญาโศคะเน้นทางด้านปฏิบัติ (เน้นเรื่องจิตและหลักปฏิบัติ โศคะ 8 ประการ)

ปรัชญาสางฆะจะไม่ถือว่าคัมภีร์พระเวทเป็นสิ่งนิรันดรอย่างปรัชญาฮินดูระบบอื่นๆ บางระบบที่เชื่อถือเช่นนั้น

ปรัชญาสางฆะเห็นว่า พระเวทแม้จะถือว่าเป็นพระวจนะของพระเจ้า แต่ก็เกิดขึ้นโดยประสพการณ์ทางจิตของบรรดามุนีทั้งหลายในอดีต และได้รับการรักษาไว้ให้สืบส่งโดยการสั่งสอนสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน หากการสืบทอดวิชานี้สิ้นสุดลงเมื่อใด พระเวททั้งหลายก็ย่อมจะสิ้นสุดลงเมื่อนั้น

ทฤษฎีสัตการชวาท และทฤษฎีสัตการชวาท

นอกจากปรัชญาฮินเดีจะแบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย คือ นาสติกะและอาสติกะแล้ว ปรัชญาฮินเดีก็ยังมีทรรศนะที่ขัดแย้งกันและต่างฝ่ายก็พยายามยกเหตุผลต่าง ๆ มาสนับสนุนทรรศนะที่ตนสนับสนุนว่าถูกต้องกว่า

กล่าวคือ ปรัชญาฮินเดีมีทรรศนะเรื่องเหตุและผลที่น่าสนใจมากอยู่ 2 ทฤษฎี ซึ่งขัดแย้งกัน คือ ทฤษฎีสัตการชวาท และทฤษฎีสัตการชวาท ซึ่งเป็นทฤษฎีที่มั่นคงวิทยาศาสตร์ปัจจุบัน ก็ยังไม่อาจค้นคว้าวิจัย หาข้อยุติได้

พุทธปรัชญาฝ่ายเถรวาท และปรัชญาจรวาท (วัตถุนิยม) รวมทั้งปรัชญาอนายะไวเศษิกะ เป็นปรัชญาที่เชื่อในลัทธิฝ่ายอสัตการชวาท (อาร์มชวาท) คือทฤษฎีที่ถือว่า "สิ่งที่เป็นผลไม่ได้เป็นสิ่งที่มือยู่ในสิ่งที่เป็เหตุมาก่อน หากเป็สิ่งที่เกิดมีขึ้นใหม่ โดยสิ่งที่เป็เหตุทำให้มันเกิดมีขึ้น"

ส่วนทฤษฎีที่มีทรรศนะขัดแย้งกับทฤษฎีสัตการชวาท คือทฤษฎีสัตการชวาท ซึ่งถือว่า

"สิ่งที่เป็ผลเป็สิ่งที่มือยู่ในสิ่งที่เป็เหตุของมันมาก่อน แล้วการเกิดมีขึ้นของผลเป็เพียงแต่การคลี่คลายออกมาจากสิ่งที่เป็เหตุเท่านั้น"

ปรัชญาที่เชื่อถือในทฤษฎีสัจการวาท แบ่งย่อยออกเป็น 2 พวก คือ พวกที่เห็นว่า "ผลซึ่งมีอยู่ก่อนแล้วในสิ่งที่เป็นเหตุได้เปลี่ยนแปลงออกมาจากเหตุจริง ๆ" เรียกว่า ปริณามวาท ปรัชญาที่เชื่อกรณีนี้ ได้แก่ ปรัชญาasangshya - โยคะ และปรัชญาเวทานตะ สายรามานูช

ส่วนอีกพวกหนึ่งมีความเห็นว่า

"ผลเป็นเพียงปรากฏการณ์ของเหตุ คือเหตุเพียงปรากฏให้เห็นเป็นผล โดยไม่ได้เปลี่ยนแปลงมาเป็นผลจริง ๆ" เรียกว่า "วิวัตวาท" มีแต่ปรัชญาอไทวตะเวทานตะ ของสังกรอาจารย์เพียงระบบเดียว⁽¹⁾

---

¹ สุนทร ฌ วังษี, ปรัชญาอินเดีย : ประวัติและลัทธิ, หน้า 165-168.